

Korabeli híradások a történelmi Baranya vármegye keleti részének dualizmus-kori egyleti életéből

Az 1867-ben létrejött osztrák – magyar kiegyezés nemcsak a gazdaság, hanem a társadalom széles körének kulturális fejlődése számára is nagy lehetőségeket teremtett. Az iskolák mellett regionális-helyi szinten, a művelődés legfontosabb fórumai az egyletek és olvasókörök voltak. Keletkezésük részben összefüggött az iskolázottsággal, részben pedig a társadalmi rétegződés felgyorsulásával. A legváltozatosabb egyesületi élet általában a gazdaságilag és kulturálisan differenciált településeken alakult ki, és hatásuk kiterjedt a társadalom különböző rétegeire.

A dualizmus időszakában a közművelődési egyletek alakításának törvényes alapját még az Osztrák–Magyar Monarchia megalakulása előtt hozott 1864. évi 44. tc. képezte, amelyet később az 1873. évi 1394. sz. belügyminiszteri rendelet, valamint az 1874. évi 773. sz. belügyminiszteri utasítás egészített ki. Ezek kimondták, hogy minden egyesület, megalakulása előtt köteles az alapszabályait törvényhatóság útján a belügyminiszterhez láttamozás céljából felterjeszteni, a törvényhatóság pedig köteles egyleti könyvet vezetni, amelyben fel kell tüntetni a társadalmi alakulat keletkezésének időpontját, belügyminiszteri jóváhagyásának keltét és számát, tagjai létszámát, választott vezetőségének névjegyzékét, a bekövetkezett változásokat, és az alapszabályok egy példányát a törvényhatóság levéltárába meg kell őrizni. Ha a beadástól számított 40 napon belül nem érkezett meg a jóváhagyás, az egyesület megkezdhette működését, de megalakulnak csak a jóváhagyott alapszabály kézhezvétele után volt tekinthető.¹

A következő, 1875. évi 1508. sz. belügyminiszteri körrendelet már bizonyos korlátozásokat tartalmazott, mivel a továbbiakban csak irodalmi és közművelődési társulások megalapítását engedélyezte. Az egyletek szervezeti felépítését és belső életének működését (felvétel és kilépés módja, tagdíj, funkciók stb.), az alapszabályok határozták meg. Az egylet összes tagját magába foglaló közgyűlés, mint legfőbb határozó szerv, választotta meg a választmányi tagokat és a tisztkart. A különböző egyletek, körök tisztkarában általános funkciók voltak az elnök, jegyző és pénztárnok, de előfordultak egy-egy egyesületre jellemző más funkciók is: alelnök, igazgató, titkár, ügyész, könyvtárnok, ellenőr, karnagy, szertáros, kürtös, háznagy stb. A rendes tagságon kívül az egyesületnek lehettek külső és pártoló tagjai is.²

Az egyesületi típusok osztályozásánál nehéz egyértelmű kategóriákat felállítani, mivel a legtöbb egyletnek a funkciója nagyon összetett volt. Baranyában a kezdeti időszakban elsősorban közművelődési célú egyleti formákkal, és azon belül is főleg olvasókörökkel találkozunk. Ezeket általában a tagok a maguk erejéből alapították és építették fel. A fő cél valamennyinél a művelődés és a társas élet fejlesztése volt. Pihenőnapokon oda jártak szórakozni, ott beszéltek meg a gazdaságukban, életükben felmerült közös problémáikat, és ha voltak könyveik, járattak újságokat, olvastak vagy esetenként, kölcsönözhetek is. Télen ismeretterjesztő előadásokat tartottak és az év elején megbeszélték az éves tervet, valamint megtartották a tisztújításokat.³

A történelmi Baranya vármegye keleti felében, mely ma már Horvátország határai közé esik, 1869-1918. között a következő egyletek, egyesületek és körök léteztek:⁴

¹ Móró M. A. 1977. 169.

² Márfi A. 1986. 193-194.

³ Kovácsné Kaszapovics K. 1997. 11.

⁴ Móró M. A. 1977. 187.; Márfi A. 1986. 199-208.

Baranyabán (Popovac):

Olvasó Egylet 1871-

Polgári Olvasó Egylet 1885-1912, ekkor beleolvadt a Római Katolikus Olvasóegylet-be 1910-1914.

Önsegélyező Egylet 1885, Bérsegélyező Egylet (1891.), Kölcsonös

Segélyező Egylet (1893-?)

Dalárda 1891-1912.

Temetkezési Egylet 1893-?

Ipartestület 1895-?

Tejszövetkezet 1898-?

Szerb Földmívelők Szövetkezete 1904-?

Baranyaszentistván (Petlovac):

Gazdakör 1903-1906.

Bellye (Bilje):

Polgári Olvasóegylet 1876-1914.

Önkéntes Tűzoltó Egylet 1893-?

Katolikus Kör 1902-1912.

Bolmány (Bolman):

Szerb Földmívelők Szövetkezete 1903-1908.

Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1905-1912.

Polgári kör 1911-1912.

Csuza (Suza):

Polgári Olvasókör 1880-1914.

Dalárda 1887-1908.

Népbank Hitelszövetkezet 1891-1902.

Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1898-1902.

(A Mohácsi Hírlap 1915-ben a Cszuzai Nőegyletet is megemlíti egy rövid cikkben)

Dályok (Duboševica):

Olvasókör 1901.

Dárda (Darda):

Casinó 1871-1914.

Ipartársulat 1872, Ipartestület (1890-1902).

Társaskör 1873-1891.

Olvasókör 1877-1912.

Polgári Egylet 1884-1912.

Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1891-1902.

Eugénfalu avagy Jenőfalu, (Podravlje):

Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1893-1902.

Hercegszőlős (Kneževi Vinogradi):

Polgári Olvasókör 1874.

Népolvasókör 1897-1914.

Protestáns Ifjúsági Olvasókör 1872-1874.

Casinó-Egyesület 1886-1914.

Ipartestület 1893-1902.

Izraelita Temetkezési Egylet 1912-(1922).

Kácsfalu (Jagodnjak):

Községi Kölcsönös Hitelszövetkezet 1895-1900.
Kácsfalu és Vidékének Önsegélyező Egylete, mint Szövetkezet 1901- (1922)
Szerb Földmívelők Szövetkezete 1903-1908.
Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1905-1914.

Karancs (Karanac):

Polgári Olvasóegylet 1911-1914.
Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1898-1908.
Kölcsönös Biztosítási Szövetkezet 1893-tól.
Dalárda 1896-1902.

Kiskőszeg (Batina):

Olvasókör 1890-1914.
Kölcsönös Segélyező Egylet 1892-1914.
Fogyasztási Szövetkezet 1895-1902.
Katholikus Ifjúsági Egylet 1902-1914.
Magyar Népkör 1904-1914.
Magyarországi Munkások Rokkant és Nyugdíjegyletének kiskőszegi fiókja 1907-1914.
Katholikus Kör 1909-1914.
Bácsbodrog-vármegyei Gazdasági Kiskőszegi Községi Gazdaköre 1909-1914.
Katholikus Népszövetség helyi Szervezete 1911-1914.
Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1911-1914.

Kopács (Kopačevo):

„Egyetértés” Olvasókör 1884-?
Önkéntes Tűzoltó Testület 1893-1914.
Laskó (Lug):
„Laskó és Vidéke Hitelszövetkezete” 1892-1914.
Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1894-1914.
Polgári Olvasó és Daloskör 1897-1912.
Tejszövetkezet és „Tulipán” Szikvízgyár 1897-1914.

Lócs (Luč):

Katolikus Népszövetség 1908-1914.

Pélmonostor (Beli Manastir):

Baranyavár-pélmonostori Olvasó Egylet 1878-1879.
Katolikus Polgárok Olvasóköre 1905-1910.
Dalárda 1894-1914.
Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1897-1908.
Önsegélyező Egylet 1901-1912.
Ipartestület 1903-1912.
Szerb Földmívelők Szövetkezete 1904-1912.
Tejszövetkezet 1906-1912.
Temetkezési Egylet 1909-1912.
Takarékpénztár (Népbank) 1912.

Sepse (Kotlina):

Polgári Olvasóegylet 1894-1912.

Torjanc (Torjanac):

Katholikus Ifjúsági Egylet 1902-1914.

Vörösmart (Zmajevac):

Olvasókör 1869-1912.

Dalárda 1882-1914.

Kölcsönös Segélyező egyesület, mint Szövetkezet 1883-1914.

Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1889-1914.

Ipartestület 1893-1914.

Casinó 1893-1912.

Katolikus Kör 1893-1912.

Első Temetkezési Egyesület 1894-1914.

Tejszövetkezet 1900-1914.

Iparoskör 1905-?

A felsorolt egyesületek közül néhány, mint pl. a kisköszegi Magyarországi Munkások Rokkant és Nyugdíjegylete, valamint a baranyabáni, bolmányi, kácsfalui és pélmónostori Szerb Földművelők Szövetsége fokozott ellenőrzés alatt állt és ez utóbbiak, csak a pécsi kir. törvényszék engedélyezésével működhettek.

Az egyesületek, körök fenntartásához különböző források szolgáltak. Alapvető volt a tagdíj, de ez önmagában sohasem lett volna elég. Emellett külső támogatóik is lehettek, valamint különböző rendezvények bevételei is számításba jöhettek. Ilyen rendezvények voltak az egyesület megrendezésében tartott bálók, melyeken a tagság gyakran különböző népszínműveket is előadott. Ezeket szívesen vették a „felülfizetéseket” és egy-egy rendezvény után, a felülfizetők névsorát is megjelentették. További forrásként számításba jöhetett, az egyesület által kiadott kocsmák (ha volt) vagy egy-egy rendezvényhez kiadott terem bérleti díja is. Volt rá példa, hogy nagyobb teremmel nem rendelkező társadalmi szervezet más, megfelelő helyiséggel rendelkező, egyesülettől vette ki bérbe kiemeltebb rendezvényeihez a termet.

Tagságuk általában férfiakból állt, ez alól természetesen voltak kivételek, mint pl. a nőegyesület is. Igen sok társadalmi egyesülés saját zászlóval rendelkezett. A zászlók felszentelése különösen fontos eseménynek, ünnepnek számított. Ezek a társadalmi szervezetek igen gyakran a jellegüktől független, különböző szociális és más közhasznú tevékenységet is folytattak. Ilyennek számított, pl. a szegények vagy valamilyen katasztrófát szenvedett lakosság megsegítése. Mindezekről általában a korabeli sajtó beszámolt, és a híradások igen mozgalmas egyesületi életéről árulkodnak. A következőkben ezekből láthatunk egy válogatást.

- „Kaszinó Vörösmarton. Vörösmart nagyközség értelmisége legközelebb kaszinót alakított s a tisztújítást is megejtette. A választás eredménye: Elnök: Zvonicsek Alajos, igazgató: Jantay József, jegyző: Danóczy Balázs, pénztáros: Apostol János, könyvtáros: Möhler János, választmányi tagok: dr Fuchs Soma, Thury Dénes, Dkautzil Antal, Berger Jakab, Gujás István és Czehner Péter.”⁵

- „Zászlószentelés Vörösmarton. A vörösmarti ipartestület múlt vasárnap zászlószentelési ünnepélyt tartott. Reggel 9 órakor a nagyvendéglőnek csinosan földszített nagytermében Stenge Ferenc főszolgabíró elnöklete alatt díszgyűlés volt. Az ünnepi beszédet Zvonicsek Alajos plébános tartotta, fejtegetvén az ipar történetét s a megszentelendő zászló jelentőségét. Ezután az egybegyűltek zenekíséret mellett –élükön a tűzoltókkal– a zászlóanyát, Jantay Józsefnét a templomba kísérték, hol a Zvonicsek plébános által tartott szent beszéd és mise után Radó Dezső hercegszőlősi esperes-plébános a piros színű damaszt selyemből készült zászlót megszentelte. Az istentisztelet alatt Möhler János kántortanító szakavatott vezetése mellett a dalárda szép énekével nagyban emelte az ünnepély fényét és méltóságát. A szegbeverés után déli 1 órakor a nagyvendéglőben 80 terítékű bankett volt. A peccsenyénél Stenge főszolgabíró a királyt köszöntötte föl, a többi között Radó esperes az ipartestületre, Zvonicsek plébános a zászlóanyára mondottak sikerült tóosztokat.”⁶

⁵ Mv. 1893. XII. 42.sz. 3.

⁶ Mv. 1899. XVIII. 35.sz. 3.

- „A Dárdai Kaszinó-Egyesület ez idei tisztújítása a következőeredménnyel történt: elnök: dr. Kiss Emil orsz. képviselő, igazgató: Péchy Kálmán, ügyész: dr. Narancsik Károly, pénztáros: Inselt Gyula, titkár: Enyedy Lajos, könyvtáros: Zetl Antal, választmányi tagok: Jilly Viktor, Gaál Gyula, Maurer Frigyes, Ursziny Pál, Székács Pál, Stefán Péter, Nagy Gyula Narancsik József.”⁷

- „A Bellyei Róm. Kath. Kör október 1-én tartotta Gabriella főhercegnő zászlóanyasága mellett zászlószentelési ünnepélyét, mely alkalommal a fenséges asszony ismét tanújelét adta kegyúri nemes szívének, amennyiben a zászlóra családi színeivel gyönyörű és nagy értékű szalagot küldött a körnek a következő felírással: „A Bellyei Kath. Körnek Gabriella főhercegnő” és azt a magas patronátus nevében Kisfaludy Zsigmond uradalmi számtartó kötötte lendületes szavak kíséretében a zászlóra, az arany zászlószöveget pedig Rausz Alajos bellyei plébános verte be a zászlórúdba. A magas kitüntetésben részesült fiatal plébánost, kinek közbenjárására az ünnepély ily fényesen folyt le, az egyházi és világi előkelőségek, akik meghaladták a kétszázat, valósággal elhalmozták jókívánataikkal.

Az ünnepély lefolyása a következő volt:

Reggel 5 órakor a bellyei zenekar játszotta az ébresztőt, amelynek hangjaiba belevegyültek hatalmas taracklövések. Nyolc órakor Ambach Mihály nagynyárádi plébános tartott szentmisét. Fél tíz órakor a kör tagjai Rausz Lajos jelenlegi elnökük vezetése mellett 84-en a zászlóval a gyönyörűen feldíszített templomba vonultak, melynek tornyáról nagy nemzetiszínű zászló lengedett, a homlokzatán pedig a kör jeligéje: „Isten, király, haza” volt virágokból kirakva. A tagok a szentélyben bontották ki a Gavora budapesti cég által készített gyönyörű zászlót. Az ünnepélyes szentmisét Rausz Alajos tartotta, és a magas szárnyalású magyar szentbeszédet is a hit és honszerелеmről. Oly hévvel s ihlettel, hogy magával ragadta minden hallgatóját. Ambach Mihály pedig német nyelven beszélt, gyönyörű szavakkal együtt-tartásra buzdítva a kör tagjait. A zászlót Rausz Alajos szentelte föl.

Majd következett a mintegy 200 zászlószög beverése. Legtöbbet megbízásból vertek be Rausz Alajos és Veber Béla a legszebb jeligék kíséretében. A fölállított dobogón Kisfaludy számtartó, Jilly Viktor baranyavári járási főszolgabíró, Nagy Pál szolgabíró, Veber Béla foglaltak helyet. A fenséges asszony szövegének bevérese után megcsendült százakra menők ajkán fenséges imánk: a Hymnus, s mindenki szívvel és lélekkel énekelt. A szögek beverése után a kör elé vonultak, ahol háromszor meghajtották a zászlót a pápa, király és haza éltetésével.

Délután 1 órakor ünnepi bankett volt hatvan személy részvételével (melyen pohárköszöntők hangzottak el).

Délután színi előadás volt. Előadták a „Lurdi szűz Mária” című darabot és Rausz Alajos plébános a „Zászlószentelés után” című szalonjátékát, amely utóbbiban Oberst Ida okl. tanítónő gyönyörű játékával és kellemes modorával aratott diadalt. A szerző sikere sem maradt el, a közönségnek oly nagyon tetszett a színdarab, hogy ötször a függöny elé szólították szerzőjét. Öt órától kezdve tánc volt reggelig. A két táncterem zsúfolásig megtelt.”⁸

- „Új katolikus olvasókör. A belügyminiszter a Pélmonostori Kat. Polgári Olvasókör alapszabályait a bemutatási záradékkal ellátta.”⁹

- „Kir. herceg a „Bellyei Kat. Kör”-nek.

Frigyes kir. herceg a Bellyei Kat. Körnek abból az alaklomból, hogy ez az október 1-ém tartott zászlószenteléshez szöveget küldött neki, 200 K-t ajándékozott s a zászlóra díszszalagot küldött.”¹⁰

⁷ Mv. 1904. XXIII. 2.sz. 4.

⁸ Mv. 1905. XXIV. 41.sz. 3.

⁹ Mv. 1905. XXIV. 43. sz. 5.

¹⁰ Mv. 1905. XXIV. 45. sz. 4.

- „Műkedvelő előadás Bellyén. A Bellyei Katholikus Kör ma, július hó 7-én, színelőadással egybekötött táncmulatságot rendez. A színi előadás a Virovác-féle házban, a táncmulatság pedig az uradalmi várkertben lesz. Színre kerül: „A puszta csikósa” népszínmű, 3 felvonásban. Írta: X.Y. Személyek: Tamás, csikósgazda – Hübert Antal, Juliska, leánya – Hauzer Katica, Jancsi, csikósbojtár – Mózer József, Szájos Trézsa – Jerger Anna, Rózsi, leánya – Hauzer Katica, Cifráné – Zorics Juliska, Pista, fia – Feigl Ferenc, gróf Gyöngyösi – Feigl Mátyás, korcsmáros – Spángl Vendel, cigány – Stráasser Antal. Föülfizetések köszönettel fogadtatnak és hírlapilag nyugtáztatnak.”¹¹

- „Jóváhagyott alapszabályok. A belügyminiszter a Vörösmarti Első Temetkezési Egylet alapszabályait láttamozta.”¹²

- „A Vörösmarti Iparoskör folyó hó 18-án tartotta évi rendes közgyűlését Dietrich János elnökle alatt. A kör rövid fennállása óta jelenleg 258 K készpénzzel é 320 K értékű vagyonnal rendelkezik. A számadások bemutatása után, –melyet a közgyűlés egyhangúlag elfogadott– megejtették a tisztújítást. Elnökké Dietrich Jánost, alelnökké Pónert Györgyöt, jegyzővé Vindischman Antal osztálytanítót, pénztárnokká Auth Mihályt, háznaggyá Györy Lajost, könyvtárnokká Auth Mihályt, választmányi tagokká Czéhner Antalt, Balogh Ferencet, Herbsztszomer Jánost, Berger Lajost, Seres Albertet, Bolosits Ferencet, Gábert Mihályt, Neizer Ignácot, Kistóth Józsefet, Kollár Pált, Csapó Istvánt és Máyer Jánost választották meg egyhangú lelkesedéssel, majd Dietrich János indítványára elhatározta a közgyűlés, hogy március 15-én nagyszabású ünnepélyt fognak rendezni.”¹³

- „A Vörösmarti Iparoskör folyó hó 23-án fényesen sikerült – színelőadással egybekötött – táncmulatságot rendezett, mely alaklommal színre került a „Páholy” című 3 felvonásos vígjáték, melynek szereplői derekasan megállták helyüket a darabban. Kitűnően játszott Keinrath Ferenc (Lipócz) és Auth Erzsike pedig mint Lipóczyné brillírozott. Vindischman Antal (Hidas), Liszovits Mariska (Csin Peti és Pókász) és Honka Borbála (Paludiné) egyaránt igen jól játszottak. Dicséretet érdemel még Dara Juliska, Uszódi Irénke, Kollár Ilonka, Könyásó Lajos, Mayer József és a többiek is, kiknek közreműködéséért ez úton is köszönetét fejezi ki a kör elnöksége.”¹⁴

- „A „Csuzai Nőegylet”, amely az ottani tiszteletes asszony elnökle alatt folytatja áldásos működését, nagylelkű adománnyal lepte meg a mohácsi Vörös Kereszt Egyesületet, hogy jótékonyágát a sebesült katonák iránt is éreztesse, ugyanis tekintélyes mennyiségű fokhagymát, vöröshagymát, káposztát, egy kosár zöldbabot, két kosár burgonyát, szárazbabot, zsírt, 7 kg szalonnát és 1 kg kockacukrot szállítottak be, mint a csuzaiak adományát. A nagylelkű jótékonyágért ezúton mond köszönetet a Vörös Kereszt Egylet elnöksége.”¹⁵

Ez az igencsak szerteágazó és mozgalmas egyleti élet először 1912-ben torpant meg, majd pedig az 1914. évi 5479. M. E. sz. rendelettel a m. kir. minisztérium, a háborús kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvénycikk 9. §-ára hivatkozva, minden új egyesület megalakítását a további rendelkezésig megtiltotta.¹⁶ Ezután már csak erősen döcögve és csak egy rövid ideig tudtak még működni, majd az 1910-es évek második felében többségük fel is oszlott. Amikor pedig 1920-ban hivatalosan is kimondták a megszűnésüket, a történelmi Baranya keleti része a trianoni határmeghúzás következtében, már az újonnan megalakult délszláv államalakulat, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság fennhatósága alá tartozott.

¹¹ Mv. 1907. XXVI. 27.sz. 4.

¹² Mv. 1911. XXX. 43. sz. 4.

¹³ Mh. 1914. IV. 7. sz. 3.

¹⁴ Mh. 1914. IV. 18. sz. 4.

¹⁵ Mh. 1915. V. 32. sz. 4.

¹⁶ Márfi A. 1986. 193-197; Magyarországi rendeletek tára 1914. Negyvennyolcadik folyam, Bp. 1914. 1426-1427; <http://www.1000ev.hu/index.php?a=38param=7188>. Utolsó letöltés 2011. 08. 23.

Irodalom:

Kovácsné Kaszapovics Katalin: A mohácsi sokac olvasókör története 1905 – 1947. Krónika Kiadó, Pécs, 1997

Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei I. (1867-1914). In.: Baranyai Helytörténetírás 1985-1986. Szerk.: Szita László. Pécs, 1986. 193-214.

Móro Mária Anna: Olvasóegyletek és népkönyvtárak Baranyában 1914-ig. In.: Baranyai Helytörténetírás 1977. Szerk.: Szita László. Pécs, 1977. 169-196.

Statisztikai kiadvány:

Magyarországi rendeletek tára 1914. Negyvennyolcadik folyam, Bp. 1914.

Rövidítések:

Mv: Mohács és vidéke

Mh: Mohácsi hírlap